

JALŠA ILI JOHA - TOPONOMASTI KE TEME

Mr. sc. ZDENKO BALOG

Pu ko otvoreno u ilište Križevci
A. G. Matoša 4, HR – 48260 Križevci
zdenko_balog@yahoo.com

Izvorni znanstveni lanak
Original scientific paper

Primljeno/*Recieved*: 13.10.2005.
Prihva eno/*Accepted*: 29.10.2005.

Na temelju toponomasti kih i leksikografskih podataka od 13. stolje a naovamo, analizira se položaj jezi nih ina ica ‘jalša’ i ‘joha’ (u zna enju ‘Alnus’; ‘Alnus glutinosa’) u hrvatskom jezi nom prostoru. Toponomasti kim potvrdama utvr eno je da je sve do 17. stolje a kao standardna prevladavala ina ica ‘jalša’, koja je slijedom krupnih migracijskih promjena, a u vezi s turskim osvajanjima, potisnuta na krajnji sjever i zapad Hrvatske. Kao posljedica toga, ‘joha’ je sasvim istisnula ‘jalšu’ iz rje nika jezi nog standarda, te ‘jalša’ danas opstaje jedino kao dijalektizam i zastarjeli izraz. Ovaj je slu aj obra en kao primjer jezi nog razvoja pod utjecajem migracija. Istovremeno, mada ima i primjera da se stari toponimi prilago avaju pritisku jezi nih promjena, toponomastika uglavnom uspijeva konzervirati izvorne oblike, te kao takva postaje vrijedan jezi ni spomenik.

Klju ne rje i: jalša i joha; toponomasti ke potvrde; srednjovjekovni toponimi; tajni zemljovid i Be kog dvora; razvoj jezika.

KAO DRAGOCIJEN MATERIJAL ZA RAZVOJ JEZIKA, iz vremena kada još nije bilo rje nika, a pisani izvori na narodnom jeziku rijetki su ili potpuno izostaju, toponomastika popunjava praznine u slutnjama o ranom razvoju jezika. Toponomasti ki korijeni imena drve a tradicionalno su rašireni i gusto raspore eni po kontinentalnoj Hrvatskoj, te ih nalazimo i danas o uvane, u izvornim ili neprepoznatljivo izmijenjenim oblicima, bilo kao imena naselja, rijeka, ili geomorfoloških oblika¹. Zajedno s estim spominjanjem drve a kao me aša u diplomati kim izvorima pisanim hrvatskim latinitetom, tako posjedujemo bogate podatke o narodnom nazivlju drve a i biljaka. Pri tome napominjemo da nas toponimi uvode u vrijeme prije pisanih spomenika, jer kao živ spomenik kolektivne memorije svjedo e o vremenima, možda od samog naseljavanja slavenskih naroda južno od Drave. Upravo stoga, jedan od zaklju aka našeg istraživanja bit e da bi toponomasti ku baštinu, a posebno stare tradicionalne toponime trebalo zaštititi na jednak na in kao što štitimo spomeni ku i prirodnu baštinu.

Jezik kao živ proces, stalno je u mijeni, bez obzira radilo se o polaganom razvoju kroz život zajednice, neke vrste evoluciji jezika, ili o naglim, žestokim promjenama, koje redovno svjedo e o

vanjskim procesima, migracijama, ratovima, pomorima i napuštanjima, ili, na kraju, s kulturološke razine najniže rangiranim, oktroiranim promjenama koje pojedina teku a politika name e jeziku kako bi ga prilagodila i u njemu našla potporu i dodatni argument za svoje teze.

U KONTEKST OVIH UVODNIH NAPOMENA postaviti emo jedan raširen korijen toponima, potvr en od najranijih srednjovjekovnih pisanih spomenika, korijen ‘jalša-joha’. Odmah na po etku istaknuli smo njegovu dvovrsnost, što smo nagovijestili ve i u naslovu. I dok u suvremenim rje nicima dolazi standardna ina ica ‘joha’, kao književno ispravna i prihvatljiva, a ‘jalša’ sa svojim podinacama ostaje u podru ju dijalektalno ograni enog i arhai nog, prou avanje povijesti pojedinih ‘jalša-joha’-toponima svjedo i da je prije nekoliko stolje a odnos bio sasvim druga iji. U najranijim potvrdama toponimi korijena ‘jalša-joha’ redovito se javljaju u ina ici ‘jalša’. Ovdje iznosimo neke rane spomene danas poznatih, ako i zaboravljenih toponima, zaklju no do 16. stolje a:

‘...nec non YALSEUNYZA, terra...’;² ‘...predia Petri: YELSEUNENICE, Serno et Celna...’³
Odnosi se na današnje naselje (tako er i hidronim!) Jošavica, južno od Petrinje.

1 Usp. tako er: Hadrovics - 1969., str. 11.
2 CD-III/84, 1211.
3 CD-III/95, 1213.

‘...in magna arbore fagi iuxta riuum qui vocatur JELSEUZ (...) in supradictum riuum qui vocatur JELSHEWEC...’⁴ Nepoznat hidronim u Turopolju, negdje izme u Odre i Lomnice.

‘...et vadit ubi Camicniza et YELSEWEC oriuntur, ubi est fagus signata...’;⁵ ‘...versus occidentem peruenit ad JALSEUEC potoka et ibi terminatur mete...’;⁶ ‘...ad fluuium JALSEUCH vocatum...’⁷ Odnosi se na dolinu Jalševac (osušeno rije no korito?) nedaleko od Svete Helene kod Križevaca.

‘...in commetaneitante aliarum terrarum nobilium de Raholcha JALSAUA vocatarum...’⁸ Odnosi se na Jelas, posjed južno od Moslavine Podravske, nedaleko Donjeg Miholjca.

‘...item contulimus capitulo tres uineas, quarum una est in YELSOUA, altera circa Dobnicham, tertia super terram ipsorum de ueteri Chasma...’⁹ Prema kontekstu, negdje u okolici azme, zaboravljen toponim. Možda se spominje ponovo po etkom 15. stolje a.¹⁰

‘... et per eundem fluvium Wn vocatum vadit in fluvium Zaua appellatum et per eundem vero fluvium Zaua vadit infra ad aquam ALSEWNICHA nominatum...’;¹¹ ‘...ad quemdam fluvium JALSAYCHA vocatum...’.¹² Negdje južno od Bos. Dubice, možda u vezi s lokalitetom Jošik, koji se nalazi nedaleko uš a Une u Savu.

‘...et venit ad magnam uiam que venit de predio Gregorii, nomine JELSCICH...’;¹³ ‘et aliam particulam Alsevch vocatam (...) in meta terrae circa fluuium Alsevch...’;¹⁴ ‘...Stephanus filius Ioannis de IALSOUCH...’;¹⁵ ‘...Vahen de JALSOUECH...’.¹⁶ Danas je ime ovog

potkalni kog posjeda zapam eno u nazivu zemlje izme u Orehovca i Bo kovca.

‘...et progeditur directe ad riuulum JELSOVA...’¹⁷ Odnosi se na neku nepoznatu rje icu u blizini Gari a. Pored Garešnice danas bilježimo lokalitet Jošik, no ništa ne povezuje izravno ova dva toponima.

‘...iuxta fluuium JALSEUETH...’¹⁸ Neki nepoznati hidronim u okolici Zagreba.

‘...unam vineam sitam in JELSEUCH...’¹⁹ Najvjerojatnije se radi o Jalševcu Nartskom, pored Save nizvodno od Zagreba.

‘...peruenit ad fluuium JELSEUYK, adhuc versus aquilonem eundo peruenit ad quoddam berch et deinde iuxta terram Garadpotoka...’;²⁰

‘...terre sue empticie Pechne vocate, que JELSEWEK dicitur (...) et descendit inferius ad JELSEWECH potoka...’;²¹ ‘...particularum terre sue YELSEUCH vocatam...’²² Hidronim, te posjed u okolici Požege. Danas u okolici Požege nalazimo potok Jovac nedaleko sela Orljivca, malo južnije dolinu Veliki jošik, te oronim Jošici u gornjem toku Orljave.

‘...et aliam particulam ALSECH vocatam (...) terra circa fluuium ALSEVCH...’²³; ‘...terra circa fluuium ALSEVCH...’²⁴ Hidronim, te tako er neki posjed u blizini Križevaca, mogu e u okolici Hagnja. Spominje se ponovo 1364.²⁵

‘...possessionem eorum JALSOUCH vocate...’²⁶ Odnosi se na neki nepoznati posjed u bližoj okolici Križevaca. Možda neki od posjeda spomenutih ranije, ali nema elemenata da razaberemo koji.

4 CD-III/132, 1217.
5 CD-III/220, 1225.
6 CD-XII/424, 7. 04. 1359.
7 CD - XVI/106; VZA - VI/XVII: 20. 08. 1380.
8 CD-III/283, 1229.
9 CD-III/324, 1232.
10 MHEZ V/196, 1405.: ‘...Livka et IALEZ vocata, in comitatu seu provincia nostra Dombrensi...’
11 CD-IV/357, 1249.
12 CD-V/975, 1269.
13 CD-IV/501, 1254.
14 CD - XII/235: 28. 11. 1355.
15 CD-XVI/406, 1385.
16 VZA VII/34, 1416.
17 CD-V/559, 1256.
18 CD-V/979, 1269.
19 CD-V/75, 1272.
20 CD-VI/193, 1277.
21 CD-VI/319, 1280.:
22 CD-VI/530, 1288.
23 CD-XI/91, 1344.
24 CD-XII/235, 1355.
25 Heller - 1978., str. 105, navodi ve i broj izvora za Jalševac, no ne trudi se razlu iti koji pripadaju skupa, odn. koji spomeni se odnose na isti toponim. Najraniji mu je spomen ovaj iz 1355., pa se na isti taj toponim zacijelo odnosi i spomen iz 1364., koji je pobježe odre en ‘...intra terminos Scenth Ywan (Žabno).’
26 CD-XIII/145, 1362.

'...ecclesia ville de JALSANA...' ²⁷ Selo Jelšane, danas u Republici Sloveniji, nedaleko Ilirske Bistrice.

'ALSEWCZ' (1477.); '...villa JALSEWCZ...' (1534.). ²⁸ Možda u vezi sa selom JALSOWCZ spomenutim u POPISIMA sjeverozapadno od Koprivnice. ²⁹ Danas ovdje bilježimo hidronim Jalševac, te toponime Jalševo grmlje i Jalševe mlake, ali ne i naselje istog imena.

'JALECZ Ladislai Lorandych'; ³⁰ 'JALECZ Ladislai' ³¹ Odnosi se na Podjales kod Repinca, nedalkeo Križevaca.

'Opidum JALSEWA Laurentii ducis' ³² Odnosi se na selo Jalšovac u Moslavini nedaleko Obediš a.

'GELSA', na geografskoj karti I. Lu i a iz 1669.; na geografskoj karti G. Cantellija iz 1684. godine. ³³ Današnje naselje Jelsa na Hvaru.

Istovremeno s pojavom toponima korijena 'jalša', pojavljuje se i hrvatska rije 'jalša' u latinskim vrelima hrvatskog srednjovjekovnog latiniteta. Ovo ne iznena uje, jer sam broj srednjovjekovnih toponima istog korijena svjedo i o rasprostranjenosti te vrste stabla, pa ga tako i o ekujemo kao me ašku oznaku ili bilo kakav orijentir na terenu, kojega spominju opisi posjeda i me a. Najraniji spomeni hrvatske rije i 'jalša' i njenih ina ica u latinskim vrelima sežu u 13. stolje e:

'...inde ad arborem JELSA...' ³⁴

'...circa dumun IALSOWCZ prope Glosnam...' ³⁵

'...vadit infra in quosdam rubethos vulgo IALSA dictos...' ³⁶

'...In torentem qui ducit ad quandam arborem vocatam GELHA...' ³⁷

'...a via communi recte ad arborem JALSA...' ³⁸

Iz gornjeg pregleda izvora uo avamo da je rije 'jalša' sveprisutna, kako u toponomastici, tako i u hrvatskom latinitetu, te da izvori ne potvr uju samo prisustvo 'jalše' u kontinentalnoj Hrvatskoj, nego jednako i u priobalnoj, Istri i na otocima. Upada u

o i potpuno odsustvo potvrda za ina icu 'joha'. Ovo naravno ne treba odmah uzeti kao dokaz odsustva iste, jer iz iskustva znamo da je lakše potvrditi prisustvo rije i ili pojma nego odsustvo. U potvr enim primjerima nalazimo isklju ivo ina icu 'jalša' za stablo, odn. 'jales' ili 'jalšovec' za šumu, tj. predio guš eg prisustva stabla jalše. Prema tome, do 16. stolje a nalazimo dvadesetak toponima, od kojih ve inu sa sigurnoš u identificiramo s današnjim istoimenim, odnosno istokorijenskim toponimima, jedan dio ih je vrelima podrobno odre en, te ih s istom sigurnoš u ubiciramo bez današnjih odgovaraju ih toponima, a samo manji dio toponima potvr enim vrelima do 16. stolje a odre ujemo tek približno. Potvr eno podru je rasprostranjenosti ina ice 'jalša' do 16. je stolje a zauzimalo itav prostor izme u Save i Drave, te prostore južno od Save. Sva je vjerojatnost da je ina ica 'jalša' u to vrijeme bila rasprostranjena itavom srednjovjekovnom Slavonijom i barem dijelovima srednjovjekovne Hrvatske i Dalmacije. U tome smislu možemo re i da rije 'jalša' pripada onovremenom jezi nom standardu, uz ogradu da u srednjem vijeku o jezi nom standardu možemo govoriti samo uvjetno (**Prilog 2**).

OD 18. STOLJE A BITNO SE MIJENJA SITUACIJA u toponomastici, barem što se istraživanja i bogatstva podataka ti e. Od toga vremena, naime, posjedujemo izuzetno podrobne topografske podatke za Hrvatsku, te nema zapreke sustavnom istraživanju gra e. Tu se radi o tzv. Tajnim zemljovidima austrijskog Ministarstva rata iz 18. stolje a. ³⁹ Budu i da je izdavanje ove vrijedne gra e u tijeku, te da je sama gra a izuzetno opsežna, njeno je istraživanje samostalna tema koja opsegom daleko premašuje ambicije ove studije. Na ovom mjestu ipak smo željeli iskoristiti ove dragocjene, tek odnedavno dostupne podatke, barem one koji se ti u povijesne Križeva ke županije, podijeljene na podru je civilne uprave i Varaždinski generalat, s Križeva kom i ur eva kom pukovnijom, te civilnog dijela Slavonije, Viroviti ke i Požeške

27 Kandler - 1846-52., 1465.

28 Pavleš - 2001., str. 68

29 Pavleš - 2001., str. 125-126.

30 Adam ek - Kampuš - 1976. - 1507.

31 Adam ek - Kampuš - 1976. - 1512.

32 Adam ek - Kampuš - 1976. - 1507.

33 Markovi - 1993.

34 Monumenta Turopolje I 6/19, 1234. (prema: Lexicon latinitatis, str. 550).

35 CD-XI 330/23, 1346. (prema: Lexicon latinitatis, str. 550).

36 CD-XII 252/20, 1354. (prema: Lexicon latinitatis, str. 550).

37 Split, K. jur. I. 138, 1369. (prema: Mažurani , str. 464).

38 Monumenta Zagrabienis IX 152/35, 1428. (prema: Lexicon latinitatis, str. 550).

39 Tajni zemljovid - Knjiga 5-9.

županije.

U Križeva koj županiji⁴⁰ u zadnjoj četvrtini 18. stoljeća a bilježimo:

- JALSAVECZ, oronim, odnosi se na obronak izme u Orehovca i Bokovca, spomenut 1254., 1385. i kasnije. (v. gore).
- DORF JALSAVECZ, odnosi se na Jalševac Svibove ki, selo nedaleko Varaždinskih Toplica.
- DORF JALSEVECZ, odnosi se na Jalševac Breški kod Ivani Grada.
- JALSEVICZA, hidronim, u vezi s Jalševcem Breškim.
- JALSOV ZDENEZ, oronim, južno od Varaždinskih Toplica, danas se ne zove tako.

U Križeva koj⁴¹ i Križeva koj pukovniji⁴² istovremeno bilježimo:

- JOHOVACZ, pritok rije Kova ice, pritoke esme. Danas nepoznato.
- JOVA POTOK, hidronim u blizini Grubišnog Polja, nepoznato.
- JOVOVACHA, hidronim, negdje u blizini Garešnice, ne identificiramo suvremeni toponim.
- JOHOVECZ, selo nedaleko Križa, tako se i danas zove, Johovec.
- JOSSINE, šuma južno od Bjelovara, u blizini sela Galovca. Ne nalazimo je danas.
- JOVI JARAK, isušeno rije no korito nedaleko Garešnice. Danas nepoznato.
- JOVINE, neki potok pored Kolareva Sela, zaboravljen.
- JOVOVACZ, tako er neki presušeni potok u blizini, pored sela Križeva koj južno od Bjelovara.

U Viroviti koj županiji⁴³ nalazimo:

- Hidronimi JOVANOVIČA i JOVANOVAČ, oba pritoka Viroviti, u blizini Zvečeva.
- Bara JOSSAVACZ i istoimeni potok kod sela Kozice, nedaleko Slatine.

- Selo STARA JOSSAVA i NOVA JOSSAVA, nedaleko Orahovice.
- Potok JOSSAVA kod Križeva koj.
- Hidronimi JELLAS, JOSIK, JOSAVA i JASOVA, svi u isto ime dijelu županije. Uz ove hidronime esto se vežu istoimene livade, šume, brežuljci, JOSIK, JOVICZI, JELAS, pa još jedan JELLAS. Me u njima hidronime Jasova i Josava, te oronim Jellas u blizini maarske granice nalazimo i danas pod istim imenima, a tako i sela Stara i Nova Jossava, kod Orahovice. Oronim Jellas spomenut je 1229. kao JALSAUA.⁴⁴

U Požeškoj županiji⁴⁵ zabilježeno je nekoliko toponima izvedenih iz imena 'joha', te nekoliko iz imena 'jalša':

- U zapadnom dijelu županije nalazimo hidronime JOVOVACHA, JOVACSA, te nazive oblika na terenu JOSIK i JOVINA LIVADA. Me u ovim toponimima prepoznajemo današnji oronim Jošik, dok se u ostalim slučajevima radi o manjim potocima ili nazivima livada, koji uglavnom nisu do danas zapamćeni.
- U isto ime, pak, dijelu županije nalazimo potok JELLASNYCSU, te nazive oblika na terenu JASEVACZ, JELLASSICHE, JELLASSIE. Izravno ih ne identificiramo s jednakim suvremenim toponimima, osim što se otprilike na položaju oronima Jasevacz danas nalazi brijeg Veliki Jošik.

Pogled na kartu 18. stoljeća a donosi zanimljive podatke o razvoju odnosa imena 'jalša' i 'joha'. Napominjemo da nema nikakvog razloga sumnjati da pomaci koje imamo u granici obje imena i njihovih izvedenica u toponomastici potvrđuju istovremene pomake u jezičnom standardu. No prije nego razradimo ovu misao, još imo izvesti odredene naglaske iz podataka 18. stoljeća a (**Prilog 4**):

'Jalša' i 'joha' sada se otprilike ravnopravno miješaju u prostoru između Save i Drave, prostoru koji je prema ranijim, srednjovjekovnim potvrđama isključivo zauzimala imena 'jalša'. Obje imena sada u slavonskom prostoru uglavnom raspoređene u grupama, što ukazuje da promjena dolazi iz vanjskih okolnosti, a ne iz unutrašnjeg razvoja

40 Tajni zemljovid - Knjiga 9.
41 Tajni zemljovid - Knjiga 8.
42 Tajni zemljovid - Knjiga 7.
43 Tajni zemljovid - Knjiga 5.
44 CD-III/283, 1229.
45 Tajni zemljovid - Knjiga 6.

jezika za sebe. Kad bi, naime, prijelaz odre enih podru ja, štoviše, ve potvr enih toponima, s 'jalše' na 'joha' bio posljedica jezi nog razvoja, tada bi se promjene doga ale podjednako raspore ene po itavom prostoru. Osim toga, upravo slu ajevi promjena potvr enih toponima iz jedne ina ice u drugu ukazuju na vanjske promjene, preseljavanja i promjenu etni ke strukture na terenu. Kada se jezik razvija unutar zatvorenog kulturnog kruga, toponimi konzerviraju arhai ne jezi ne oblike, ali kada novi doseljenik donosi sa sobom svoj govor i svoja imena, tada on zate ena imena na terenu prepoznaje kao nešto njemu strano, te ih prilago ava. Razumljivo je da toponimi korijena 'jalša' nisu jedina kulturološka promjena koju posredno poti e ekspanzija Osmanlija, a neposredno etnokulturalne promjene na terenu, ali smo je ovdje izabrali kao zoran primjer kako se doga aju i kamo sve zadiru ovakve promjene.

RIJE 'JALŠA', ODN. NJENE INA ICE pratimo od 16. stolje a i u rje nicima hrvatskoga jezika. Prvu potvrdu za prisustvo ina ice 'joha' u hrvatskom jeziku nalazimo u Vran i evom Dikcionaru *dalmatinskog* jezika. Osim Vran i a istu ina icu donosi i Kaši , a Belostenec tek uz napomenu da se radi o dalmatinskom regionalizmu. Za itavu kontinentalnu Hrvatsku jezi ne potvrde u rje nicima 17. i 18. stolje a donose isklju ivo ina icu 'jalša'. Ovo nam dokazuje da je 'jalša' unato tada ve šarolikom stanju na terenu, još uvijek smatrana standardnom hrvatskom rije i. Od 19. stolje a, me utim, u rje nicima hrvatskog jezika naglo na prvo mjesto izbija 'joha', sada uz napomenu da su 'jalša' i srodne ina ice dijalektizmi, odnosno ponekad i potpuno izostaju. Donjom tablicom pokušali smo zorno svrstati položaj 'jalše' i 'johe' u nekim najvažnijim rje nicima hrvatskoga jezika:

Vran i , 1595.	<i>Alnus = Yoha</i>
Kaši , 1604.	<i>Yoha = Alno</i>
Habdeli , 1670.	<i>Ialsevo drevo = Alnus,ni,f.</i>
Belostenec, 1740.	<i>Alnus,i. g.f. = Jálsa, jalsevo drëvo. [D] J ha</i>
Jambreši , 1742.	<i>Alnus, ni, f. Plin. Jalssa. r. Erlen – Baum, éger-fa</i>
Drobni ,1846.	<i>Jalša, f. = Erle, f. alno, ontano; s. Joha, Jova</i> <i>Joha, f. = Erle, f. alno; s. Jalša</i> <i>Jova, f. s. Joha</i>

Divkovi , 1881.	<i>Alnus, i, f. = jóha, jelša</i>
Rje nik JAZU	<i>Jalša, f. vidi joha - kod kajkavaca, a izme u rje nika u Bjelostjen evu: jalša, jalševo drevo, joha, 'alnus'...</i> <i>Joha, f. Alnus Tourn., ime biljci (...) Rije je praslavenska (jelüha ili oliüha)... [Slijedi poduga ko objašnjenje podrijetla rije i, uz komparaciju baltoslavenskih i ostalih indoeuropskih jezika.]</i>
Ivekovi - Broz, 1901.	<i>Jelša, f. (u sjev. Hrv.) die Erle, alnus, cf. jóva</i> <i>Jóha, f. (u Dubr.) die Erle, alnus, cf. jóva</i> <i>Jóva, f. .die Erle, alnus, cf. jelša, jóha</i>
Ani , 2000.	<i>Jóha ž, stablo iz porodice breza (Alnus glutinosa); jova razg. lokal. etmol.</i>
Hrvatski, 2002.	<i>Jalša, ž. bot. usp. Joha Joha ž. bot. stablo (Alnus glutinosa)...</i>

Usporedimo granicu dosega ina ice 'jalša' u srednjem vijeku⁴⁶ sa suvremenom, uo avamo zna ajan pomak. Dok u razdoblju 13-16. stolje a 'jalša' zauzima prostor izme u Save i Drave, te se javlja oko Dubice i oko Topuskog južno od Save, a s potvrdama do Istre i dalmatinskih otoka (**Prilog 2**), na suvremenoj karti Hrvatske i susjednih zemalja primje ujemo da se granica 'jalše' i 'johe' u toponimima pomi e od istoka prema zapadu, te sada, uz malobrojne iznimke itav prostor Slavonije, djelomi no Moslavina, Podravina i Bilogora pripadaju toponomasti kom podru ju ina ice 'joha'. Jednako je tako i u Lici, sjevernoj Dalmaciji s Ravnim kotarima, dok se u Dalmaciji još na u malobrojne potvrde za 'jalšu'. Banijsko i primorsko-istarsko, te dubrova ko podru je su bez toponomasti kih potvrda (**Prilog 1**).

DA BISMO BOLJE RAZUMJELI VAŽNOST OVE GRANICE, te njenu ulogu u položaju hrvatskoga jezika, pogledat emo kako je u susjednim, jezi no srodnim zemljama. Hrvatska grani i sa Slovenijom, Bosnom i Hercegovinom, Srbijom, Crnom Gorom, te Ma arskom (**Prilog 5**). Osim posljednje države, sve ostale pripadaju južnoslavenskoj jezi noj skupini. S Ma arskom su, unato intenzivnim i dugostoljetnim državnopravnim vezama, jezi ne veze, barem na podru ju toponomastike, zanemarive. Tako u današnjoj Ma arskoj nalazimo tek jednu Jalszinu. itav slovenski prostor, s mnoštvom toponomasti kih potvrda, pripada grupi

46 I sam pojam granice ovdje treba shvatiti uvjetno, jer u srednjem vijeku nismo pronašli niti jednu toponomasti ku potvrdu za prisustvo ina ice 'joha'.

ina ica 'jalša', i to u obliku 'jelše-', odn. 'ješo-'. Tako, kada u Hrvatskoj postavimo jezičnu granicu između u grupe 'johe' i 'jalše', grupa 'jalše' se kontinuirano nastavlja preko granice u Republiku Sloveniju. Vidjeti ćemo da je slika na situacija i na području 'johe'. Cijela Republika Bosna i Hercegovina pripada različitim oblicima 'johe', npr. 'joši-', 'jovi-', 'joho-', uz malobrojne potvrde 'jalše' u istoj noj Hercegovini. Sjeverna i sjeverozapadna Srbija, te Crna Gora vežu se uz bosanskohercegova ko-isto nohrvatsku grupu 'johe', dok se u zoni prema bugarskoj i makedonskoj granici opet nalaze oblici 'Jelaš-' i 'Elša-' (**Prilog 6**).

Još ćemo se malo vratiti na jezičnu granicu između u 'jalše' i 'johe', te na razloge njenog pomaka kojeg moramo datirati negdje između u 16. i 18. stoljeća. U karti suvremene situacije toponomastike rasprostranjenosti obje inačice ucrtavamo u liniju dosega Osmanskog carstva polovicom 16. stoljeća, kada je ono dostiglo gotovo krajnje granice prema zapadu, te uočavamo da se sve Jošine, Jošici, Jovci, Johovci i Jošave nalaze na području osvojenom od Osmanlija ili u samoj pograničnoj zoni (**Prilog 3**). Može li ovo poklapanje biti slučajno? Na karti nalazimo slučajeve lokaliteta koji su u srednjovjekovnim vrelima zabilježeni kao 'jalše', da bi do danas, u nepoznatom razdoblju nakon 16. stoljeća promijenili ime. Jalševnicu kod Topuskoga, spomenutu još 1211. prepoznajemo ispod suvremenog toponima Jošavica, a Jalševnica u Dubi u županiji, spomenuta 1249., danas se nalazi pod imenom Jošik. Jednako je s hidronimom Jelševac u okolici Pakraca, koji danas teče pod imenom Jovac. Primjera je mnogo, jednako kao što je mnogo primjera toponima kojima nismo uspjeli utvrditi kontinuitet, ali se nakon 18. stoljeća s velikom pravilnošću u rasporedu oko granice dosega Osmanskog carstva. Sasvim je jasno da se ne radi o promjeni koju unosi izravno širenje islamske države i turskog etničko-jezičnog elementa, jer se ne radi o klasičnom turcizmu, nego samo o pregrupiranju unutar južnoslavenske jezične grupe. Toponimi u širem području kulturne granice koju je postavilo širenje osmanlijske države vidljiv su ožiljak na terenu izazvan neposrednim i posrednim djelovanjima ovih promjena. Mnoštvo je srednjovjekovnih toponima tako temeljito zaboravljeno da još danas nismo u potpunosti uspjeli rekonstruirati npr. popis župa iz 1334., a kamo li diplomatiku koja se dodiruje i mnogo

manje značajnih toponima i posjeda no što su sjedišta župa. Novi toponimi, nova naselja ili nova imena za postojeća naselja i lokalitete koje sobom donosi novo stanovništvo, proces koji je posebno osjetljiv u području Križevačke županije, nekada su samo prijevod starih imena, a nekada nova imena koja nemaju veze sa starijima. Proces koji se događa u toponimima korijenjen u 'jalša-joha', uzoran je primjer ovakvih promjena.

Povijesne okolnosti, ratovi, migracije, etnokonfesionalne promjene sastava stanovništva, promjene administracije, te konačno i sama topografija, bilježenjem imena nekog mjesta u određenom trenutku, ime mu do daljnjega određuje oblik, sve je to šarena podloga na kojoj se toponomastika razvija kao živ i dinamičan sustav. Između prastarih toponima, pripadaju ih zaboravljenim i mrtvim jezicima, koje danas više ne doživljavamo kroz njihovo zaboravljeno značenje, i opisnih, novoskovanih toponima, u širokom se rasponu razvija neizmjereno kulturološko blago podataka koje tek treba otkriti. Objektivni, pa stoga vredniji od namjeravanih i svrhovitih podataka diplomatike, podaci toponomastike tek se sabiraju i otkrivaju kao globalan sustav, dati puni prilog kulturnoj historiji naroda. Ovim skromnim prilogom nastojali smo ugraditi kamen u mozaiku u cjelinu, te ukazati na važnost slika njihova istraživanja i podataka koji nam leže pred očima.

LITERATURA I IZVORI

ADAM EK - KAMPUŠ – 1976. - J. Adam ek - I. Kampuš, *Popis i obračun poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću*, Zagreb 1976.

ANI - V. Ani, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 2000.

BALOG – 2005. - Z. Balog, Dub u toponomastici, rukopis (u tisku)

BELOSTENEC - I. Belostenec, *Gazophylacium*, Zagreb, 1740. (reprint Zagreb, 1973.)

CD - *Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*

DIVKOVI - M. Divkovi, *Latinsko hrvatski rječnik*, Zagreb 1881.

DROBNI - J. Drobni, *Mali rječnik*, Zagreb, 1846-49.

HABDELI - J. Habdeli, *Dikcionar*, Graz, 1670. (reprint Zagreb, 1989.)

HADROVICS - 1969. - L. Hadrovics, *Ma arski elementi u srednjovjekovnom latinitetu Hrvatske, Starine JAZU 54*, Zagreb 1969.

HELLER – 1978. - G. Heller, *Comitatus Crisiensis*, München, 1978.

HRVATSKI – 2002. - *Hrvatski enciklopedijski rje nik*, Zagreb 2002.

IVEKOVI - BROZ - F. Ivekovi - I. Broz, *Rje nik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1901.

JAMBREŠI - A. Jambreši , *Lexicon latinum*, Zagreb, 1742. (reprint Zagreb, 1992.)

CDI - P. Kandler, *Codice diplomatico istriano*, Trieste 1846-52.

KAŠI - B. Kaši , *Hrvatsko talijanski rje nik*, rukopis Rim, 1599., Zagreb, 1990.

LEXICON LATINITATIS - M. Kostren i , *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, Zagreb

MARKOVI – 1993. - M. Markovi , *Descriptio Croatiae*, Zagreb 1993.

MAŽURANI - V. Mažurani , *Prinosi za hrvatski pravno povjesni rje nik*, Zagreb 1908-22. (reprint Zagreb, 1975.)

MHEZ - *Monumenta Historica Ecclesiae Zagrabensis*

MHSM - *Monumenta Historica Slavorum Meridionalem*

PAVLEŠ - 2001. - R. Pavleš, *Koprivni ko i ur eva ko vlastelinstvo*, Koprivnica 2001.

RJE NIK JAZU - *Rje nik hrvatskog ili srpskog jezika JAZU*, Zagreb

TAJNI ZEMLJOVIDI - M. Valenti , *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stolje a*; Knjiga 5, Viroviti ka županija; Knjiga 6, Požeška županija; Knjiga 7, Križeva ka pukovnja, Zagreb 2003.; Knjiga 8, ur eva ka pukovnja; Knjiga 9, Križeva ka županija, Zagreb 2004.

VZA - *Vjesti zemaljskog arhiva*, Zagreb

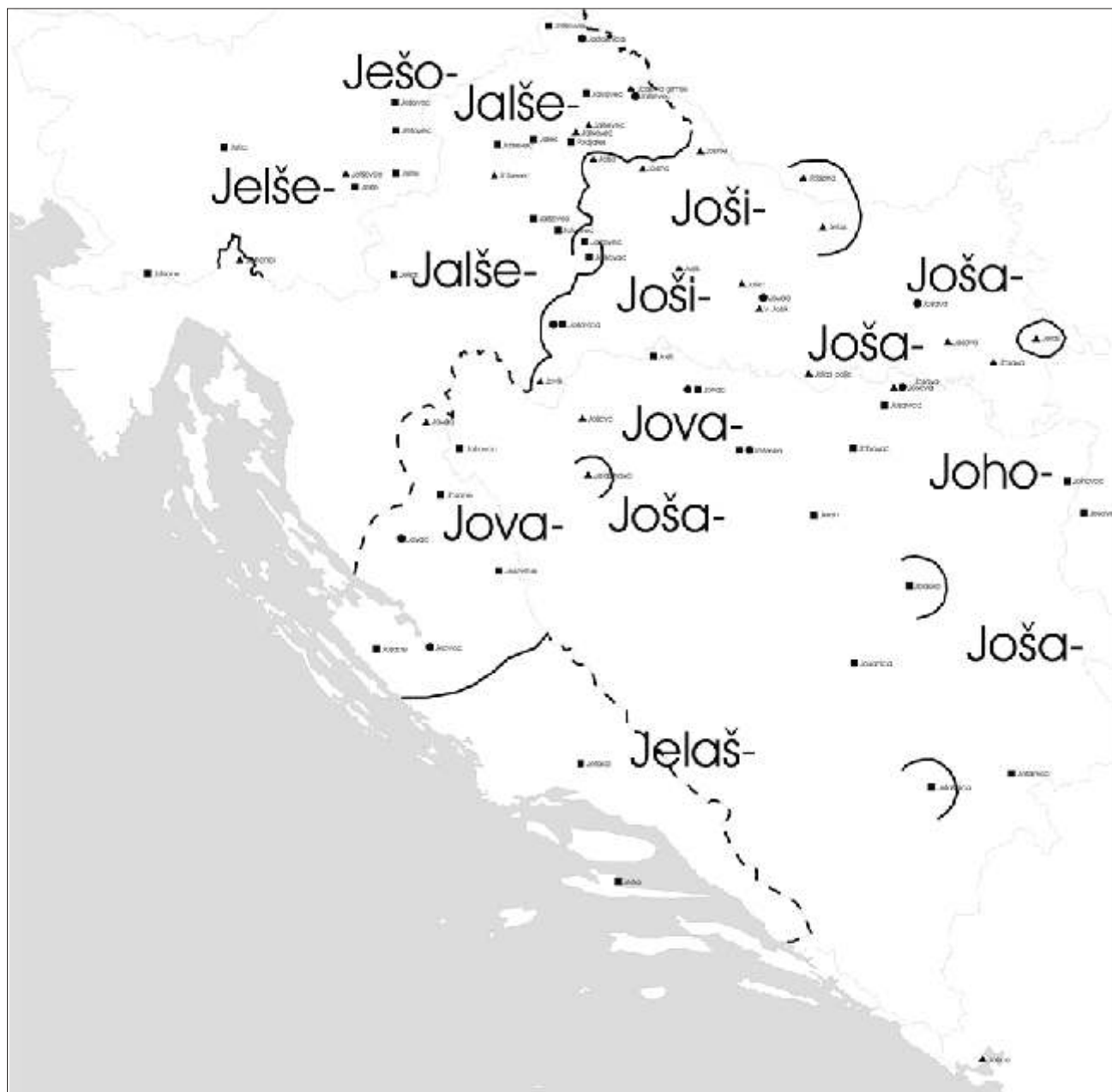
VRAN I - F. Vran i , *Dictionarium*, Venecija, 1595. (reprint Zagreb, 1992.)

Summary

Jalša or Joha – Toponomastic Themes

Key words: jalša and joha; toponomastic certificates, medieval toponyms; secret maps of the court in Vienna, language development

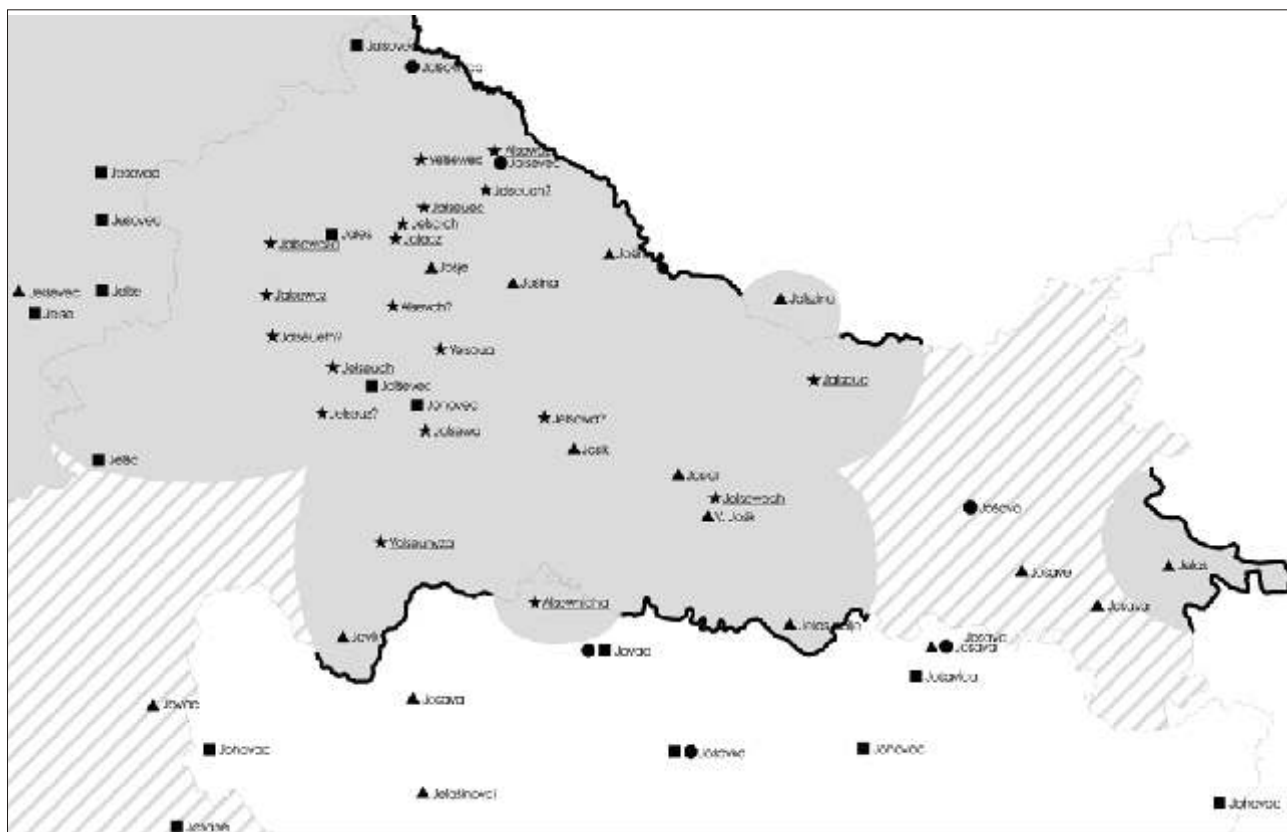
On grounds of toponomastic and lexicographic data from the 13th century forward, the position of the language variants 'jalša' and 'joha' is being analysed (meaning: 'Alnus'; 'Alnus glutinosa' – alder, alder) in the Croatian-speaking areas. Both stems are today widely spread in the toponomastics and arranged in a way that it is almost impossible to set limits of the range of either 'jalša' or 'joha'. However, by means of toponomastic certificates it has been established that until the 17th century the variant 'jalša' prevailed as the standard, and that all of the earlier confirmed toponyms are being derived from this variant. As a consequence of huge migrational changes, having to do with the Turkish conquests, 'jalša' was evicted to the utter North and West of Croatia, while the regions in between use 'joha'. This language shift corresponds almost in detail to the migrations, refuges and forcible movements of the population from the Dalmatian hinterland, Bosnia and Serbia. In this way, 'joha' almost entirely pushed out 'jalša' from continental Croatia in the relatively short period between the late Middle Ages and the 18th century; which finally results in a change of language standards, according to which 'jalša' today only survives as a dialectal expression and archaism. This case has been worked out as an example of language development under the influence of migrations. At the same time, although there are some examples where old toponyms are being adjusted to the pressure of language change, toponomastics largely manages to conserve the original forms, and becomes as such a valuable language monument. (Translated by Marina Bertovi)

Prilog 1: Karta Hrvatske - današnje stanje. Ucrtani su toponimi korijena jalša-joha, uz pokušaj grupiranja osnovnih oblika jedne i druge ina ice.

Legenda:

- - Imena naselja
- ▲ - Imena geomorfoloških oblika
- - Imena voda (hidronimi)

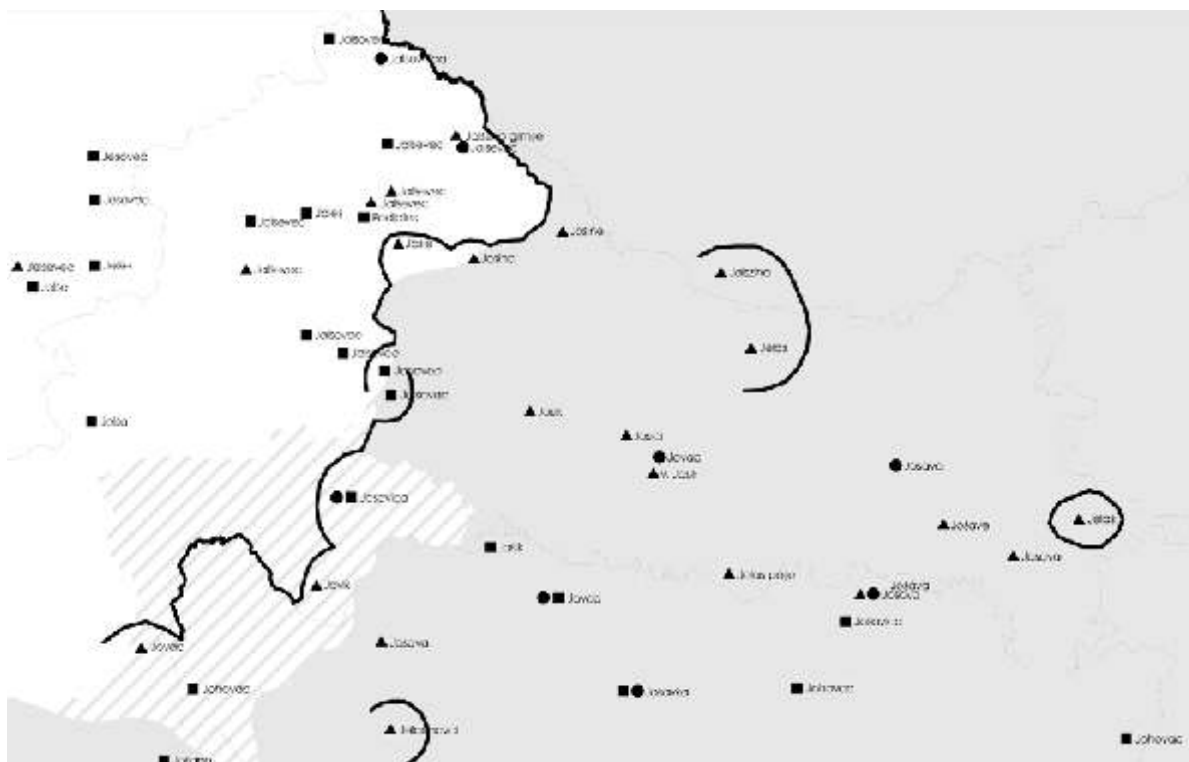
Prilog 2: Karta kontinentalne Hrvatske - usporedba današnjeg stanja s toponimima spomenutim u srednjem vijeku.

Legenda:

Današnji toponimi (v. prilog 1.)

- ★ Toponim - srednjovjekovni toponim o uvan do danas
- ★ Toponim - zaboravljeni srednjovjekovni toponim, kojemu zahvaljuju i podacima možemo utvrditi položaj
- ★ Toponim? - srednjovjekovni toponim poznat iz izvora, kojemu tek približno slutimo položaj

Sivo - područje koje u srednjem vijeku, prema toponomasti kim potvrdama pokriva ina čica 'jalša' i njene izvedenice.

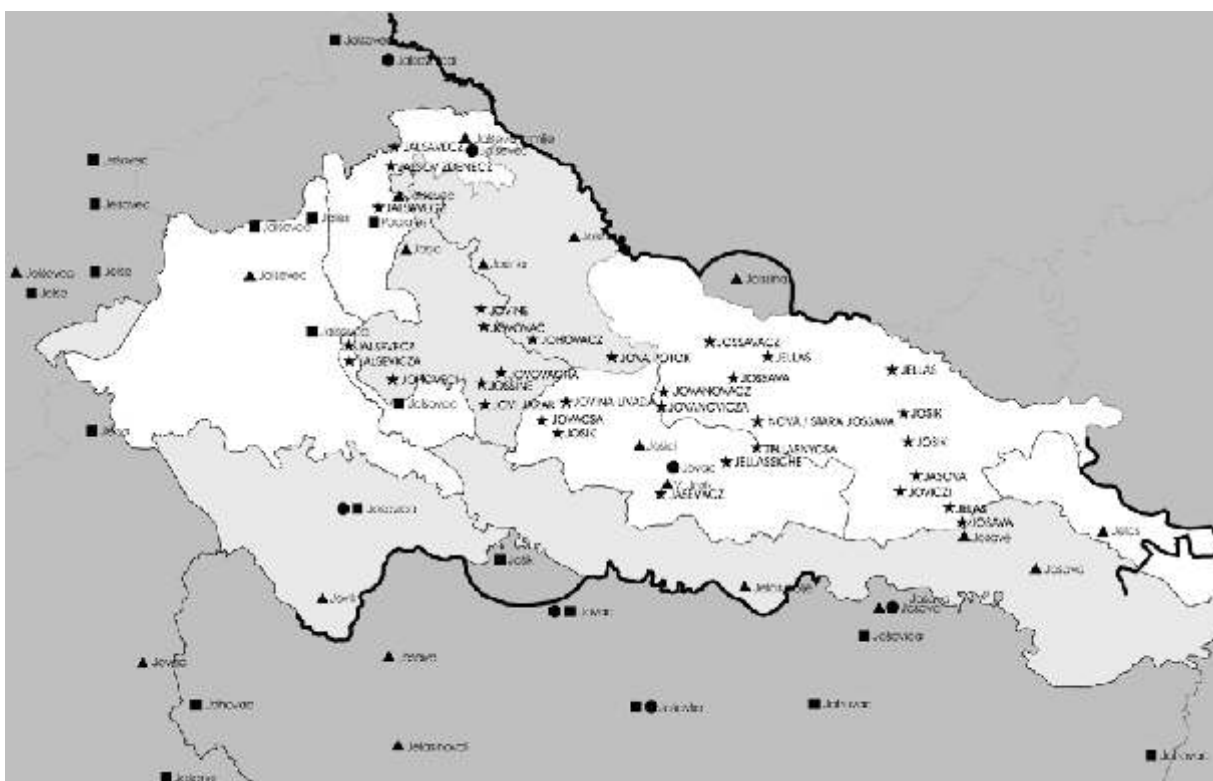

Prilog 3: Karta kontinentalne Hrvatske - usporedba raširenosti ina ice 'jalša' i ina ice 'joha' s dosezima osmanlijskih osvajanja.

Legenda:

Današnji toponimi (v. prilog 1.)

Sivo - podru je dosega osmanlijskog osvajanja polovicom 16. stolje s
 Crtkano - približna granica krajnjih dosega osmanlijskog osvajanja

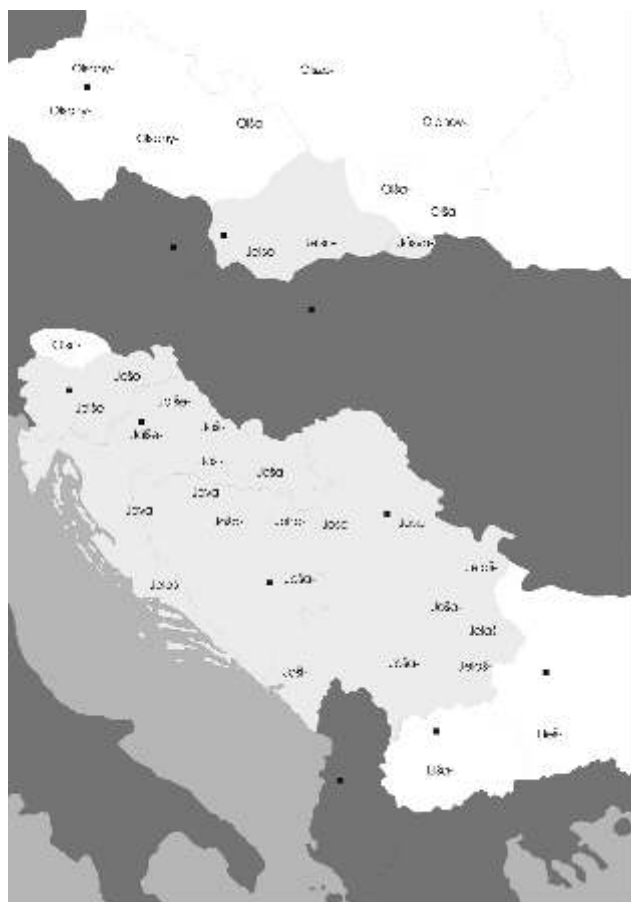

Prilog 4: Karta kontinentalne Hrvatske - usporedba današnjeg stanja s toponimima prema tajnim mapama be kog dvora (druga pol. 18. st.).

Legenda:

Današnji toponimi (v. prilog 1.)

★TOPONIM -toponimi zabilježeni na tajnim mapama, druga pol. 18. st.
 Bijelo - podru je civilne uprave Hrvatske
 Svjetlo sivo - podru je vojne uprave

Prilog 5: Karta južne Europe, šira regija oko Hrvatske - područje pojave korijena 'jalša-joha' u toponomastici unutar slavenskog jezika i drugih jezika.

Legenda:

Bijelo - slavensko jezika u području, odnosno područje slavenskog elementa u toponomastici

Svjetlosivo - područje pojave korijena 'jalša-joha' u toponomastici

Prilog - 6: Karta Europe s obilježenim područjem raširenosti toponima 'jalša-joha', te ostalih jezika i srodnih iz baltoslavenske jezika skupine. Upada u oči da se područje raširenosti ovih toponima gotovo i ne širi izvan govornog područja ovih jezika. Usporedi nasuprot tome primjer slavenske riječi 'dub' sa svim inačicama, koje je područje toponomastičkih potvrda znatno veće od govornog područja slavenskih naroda (Balog 2005., prilog 4)